

samenleving met haar veelheid van instellingen en organisaties op levensbeschouwelijke grondslag en haar overwegend orthodox protestantse kerken zich in de laatste twee eeuwen heeft ontwikkeld. Dit onderwerp heeft dan ook alles te maken met de geschiedenis van de Woerdense kerken en al wil het boek uitdrukkelijk geen lokale kerkgeschiedenis heten, kerkgeschiedenis is er schier op elke pagina te vinden. Vandaar dat er in *DNK* zeker aandacht voor gevraagd mag worden. Het boek is een overtuigend bewijs dat lokale kerkgeschiedenis niet los van sociaal-historisch onderzoek beoefend kan worden. De Woerdense samenleving laat zich niet begrijpen als men geen weet heeft van Afscheiding en Doleantie, van kruisgezinden en richtingsorganisaties. Maar omgekeerd is de lokale kerkhistoricus die de dramatis personae alleen maar uit kerkeraadacta kent en van hun dagelijkse leven geen weet heeft, als een kleurenblinde in een bloementuin. Men vergelijk eens de pagina's die J. Haitsma in zijn *Hoofdstukken uit de geschiedenis van de Hervormde (Gereformeerde) Kerk van Woerden van 1593 t/m 1963* (Woerden 1978) aan de negentiende eeuw heeft gewijd met wat Van der Laarse aan bijzonderheden over deze periode heeft weten op te diepen. Van der Laarses boek toont overigens aan - mochten we het nog niet weten - , dat sociologisch onderzoek een eigen discipline is, waaraan we ons niet ongeschoold moeten wagen. Omgekeerd kreeg ik bij de lectuur de indruk, dat de auteur niet altijd met de vereiste nauwkeurigheid de kerkhistorische terminologie hanteert. Is de 'optie' (lievelingswoord van de auteur) van een presbyteriaanse belijdeniskerk 'neocalvinistisch' (162)? Vormden Woerdens hervormden en afgescheidenen samen de 'calvinistische gemeenschap' ter plaatse (163)? Kan men het streven van de mannen van 1813 en 1816 aanduiden met 'verlichte reformatie' (350)? Opvallend is ook, hoe sterk Woerdens kerkvolk met het sociaal-historische mes gecompartmentaliseerd wordt, waarbij men zich kan afvragen in hoeverre wij na een eeuw en meer de historische werkelijkheid recht kunnen doen met onze statistische gegevens. Als de hervormde medicus Isaac de Brauw, vele jaren burgemeester en president-kerkvoogd, tweemaal met een lutherse dame trouwt, maakt hij deel uit van het lutherse netwerk (68) - en dan sprak blijkens het onderschrift bij zijn portret uit zijn kledij en gelaatsuitdrukking 'doperse' soberheid (72)! Zijn er niet allerlei fluctuaties geweest die niet in de kerkelijke administratie werden aangetekend? Nog een vraag naar aanleiding van de titel. Hij duidt aan, hoe het boek de Woerdense samenleving in de afgelopen eeuwen onder het aspect van de competentiestrijd tussen de diverse elite-groeperingen beschrijft waarbij het bevindelijke kerkvolk een passieve rol had. Maar al lezende bemerkt men, hoe voor de auteur de 'bevinding' en de 'bevindelijke volkscultuur' 'getekend' zijn door de omstandigheden waaronder het Woerdense steen- en panovenvolk met zijn 'sektarisch individualisme' leefde 'op de rand van het bestaansminimum' (269-273, 350 vlg.). De suggestie die hierin ligt besloten (wie hogerop komt, zal die lijdelijkheid vanzelf wel kwijtraken) wordt weliswaar niet uitgesproken, maar ook zonder dergelijke implicaties moet men bezwaar hebben tegen de manier waarop hier de bevindelijk gelovende, immers een tot op heden in allerlei omstandigheden voorkomende variant van het piëtistische geloofstype, wordt getekend, wat ook sociologen